

Kad klasici dobiju novo ruho

Život je postao užurban, stalno nas pritišću veći ili manji rokovi – zato sve manje čitamo dugačke, klasične tekstove, dok sve više vremena provodimo brzinski prelijećući kratke sadržaje na manjim ili većim ekranima. Mozak nam se sve više pretvara u „mozak skakavca“ – tako je Howard Gardner nazvao mozgove koji skaču s jedne stvari na drugu bez puno razmišljanja i udublivanja. Čak i oni koji su nekad puno čitali danas su se prebacili na digitalnu brzinu i sve im se teže udubiti u klasičnu literaturu koja zahtijeva sporost i puno strpljenja.

Ali klasike ne smijemo zaboraviti i prestati čitati, bez obzira na obaveze i zahtjevnost svakodnevicu. Jer čitati je zabavno i ugodno, ispunjava nas više nego većina razgovora, tu susrećemo likove koje inače nikad ne bismo upoznali, ulazimo u dijalog s njima i postajemo neke druge osobe, svjesne da naš život nije jedini moguć. To vrijedi za gotovo svaku dobru knjigu. Ali dok čitamo klasike – magija se događa onkraj teksta, u nečemu što nadilazi riječi i vrtloži nam se u duhu. Klasična književnost u uobičajeni ritam ubacuje lijepe riječi, neočekivane misli o nama, drugima ili o društvu. Italo Calvino klasike je nazvao knjigama koje nam se iznova obraćaju svaki put kad ih čitamo – pomažući nam pri svakom novom čitanju da drugačije doživimo tekst, ali i sami sebe, pa čak i svijet koji nas okružuje. George Steiner klasike je pak definirao kao „knjige koje čitaju nas“.

Značenje klasika, dakle, nikad nije dovršeno, mi ga svakim novim čitanjem nadopisujemo – i svakim smo novim čitanjem na drugačiji način pročitani. U ovo instant-vrijeme klasici nas vraćaju dubini, ali i samima sebi. Zato pronađite vrijeme – treba ga stvoriti! – odmaknite se od vječnih rokova, hitnih mailova, zvonjave telefona i površnosti društvenih mreža, uzmite roman Thomasa Manna ili George Eliot – bjelina papira donijet će vam mir, osjetit ćete kako vam se u glavi razbistrava to gusto klupko magle nastalo zbog *multitaskanja* i rastrzanosti, kako vam disanje hvata sporiji, prirodniji ritam, riješit ćete se „moranja“ i počet ćete se vraćati sebi.

Govoreći 2018. na Festivalu svjetske književnosti o važnosti ponovnih prijevoda klasika, prevoditelj Mate Maras lijepo je rekao da „mi nasljeđujemo svijet“. Čitajući knjige napisane prije nekoliko stoljeća vrlo konkretno postajemo svjesni toga nasljeđa. Klasici nam proširuju znanja o prošlosti, omogućujući nam istovremeno da lakše razu-

mijemo zajedničke metafore na kojima je izgrađena ova civilizacija i zbog toga se lakše snalazimo u svijetu. Uzmite samo sintagme poput „biti ili ne biti“ iz Shakespeareova *Hamleta* ili „neznanje je moć“ iz Orwellove *1984*. Rečenice su to koje su nadržale djela iz kojih potječu i pretvorile se u zajedničke metafore koje nam u malo riječi govore mnogo – o društvu, ali i o nama samima. Ne zaboravimo da se život odvija kao niz nepovezanih epizoda, svatko živi kratko, ali tekst nam daje smisao i pomaže odgovoriti na vječno pitanje – aktualno u Aristotelovo vrijeme jednako kao i danas: „kako živjeti dobar život?“

Čitajući klasike, podsjetit ćemo se i starih riječi koje rijetko upotrebljavamo – a trebaju nam ne samo da bismo razumjeli prošlost, nego i sami sebe, da bismo u svijet krenuli s više riječi, više koncepata koje razumijemo. Zapravo nije točno da danas ne čitamo – okruženi smo tekстом više nego ikad prije, ali kakvi su to tekstovi? Kratka dopisivanja, nemušti novinski članci prepuni faktografskih i pravopisnih pogrešaka, mnoštvo reklamnog materijala. Takvi simplificirani sadržaji ne mogu nam nadograditi vokabular koji nam je potreban za daljnja čitanja i pisanja.

Za razliku od toga, klasični tekstovi donose nam sijaset iznenađujućih riječi, izraza, sinonima ili pak sličnoznačnica koje u sebi sadrže bogatstvo nijansiranja misli. Nijanse su u jeziku presudne jer nam omogućuju precizno mišljenje i izražavanje. U *Idiotu* F. M. Dostojevskoga u prijevodu Ivane Peruško naići ćemo na likove koji su *blagoglagoljivi* i znati da nisu isti kao oni *krasnorječivi*. Čitajući pak *Zločin i kaznu* u novom prijevodu Tanje Radmilo točno ćemo si moći predočiti kako izgleda osoba koja je *snishodljiva* i znati da to ne znači da je samo *ljubazna*. Ponekad ćemo u klasicima naići na riječ za koju nismo ni znali da nam treba, ali će ona svejedno postati dio našeg svakodnevnog vokabulara, kao što je meni pojam *neobičudnoga* iz *Alise u Zemlji Čudesi* Lewisa Carrolla u prijevodu Antuna Šoljana.

Zašto sam u svakoj od ovih rečenica navela prevoditelje i prevoditeljice? Jer bez prevoditelja nema strane literature, nema nijansiranog jezika, nema miješanja kultura, dotičaja s drugim civilizacijama, načinima razmišljanja. Pokušajte zamisliti da ste osuđeni samo na knjige i tekstove napisane na hrvatskom. Kako bi vam svijet bio siromašan, koliko siv i jednotračan! U posljednje vrijeme puno go-

vorimo o tome da su prevoditelji zapravo autori. Uzmete li dva prijevoda iste knjige, vidjet ćete da je svaka prevoditeljica knjigu obojila vlastitim autorstvom – da su to na neki način dvije različite knjige, iako su krenule od istog izvornika (u glavi su mi riječi *original* ili *predložak*, kad smo već kod nijanširanog jezika – ali znam da mi sada ti termini zapravo ne odgovaraju...). I ne samo da se razlikuju prijevodi različitih prevoditelja – prijevodi se razlikuju i s obzirom na vrijeme i kontekst u kojem su nastali.

Prije nekoliko godina na hrvatskom izdavačkom nebu pojavila se nakladnička kuća Bodoni, mlađa sestra dobro poznate Frakture. Bodonijev cilj je ponovno izdati klasike koji dugo nisu prevedeni, uz to i kvalitetne, umjetničke dječje slikovnice. Dok je Bodoni još bio ideja, svidjela mi se mogućnost da nove generacije uživaju u starim tekstovima – zaodjenutima u neko novo ruho. Urednički posao u Bodoniju vratio me dragim i odavno pročitanim klasicima, podsjetio me zašto volim čitati i u čemu je prava vrijednost literature.

Prvo sam uređivala jednu od svojih najdražih knjiga o holokaustu, „Čovjeka bez sudbine“ mađarskog klasika Imre Kertésza u prijevodu Xenije Detoni. Knjige o ovoj temi uvijek su aktualne, intrigiraju stalno nove generacije čitatelja koji se pitaju kako se u srcu Europe moglo dogoditi toliko nepotrebno i banalno zlo poput koncentracijskih logora u Drugom svjetskom ratu. *Čovjek bez sudbine* odličan je ulaz u promišljanje klasika – jer Kertész tu prikazuje lika koji usred nevjerojatne nečovječnosti ostaje začudno priseban i time temeljna životna pitanja poput dobra i zla, života i smrti, okrutnosti i samilosti – uzdiže na filozofsku razinu, na *pitanje* od kojega kreće svako razmišljanje, pa i sva umjetnost.

Nakon toga sam uređila potpuno *neobičnu* knjigu, različitu od svega što ste čitali u zadnje vrijeme – čudesan kratki roman *Šetnja* zaboravljenoga švicarskog osebujnog autsajdera, pisca Roberta Walsera, u prijevodu Milana Soklića. To je čudesna knjiga, idealna za polagana čitanja, po mogućnosti u prirodi, kad ste okruženi drvećem i pticama koje oko vas pjevaju. Iza njega su uslijedili veliki urednički zalogaji – novi prijevodi *Zločina i kazne* i *Idiota* F. M. Dostojevskoga. Oba romana obožavala sam i opetovano čitala u mladosti pa mi je bilo zanimljivo vidjeti njihovu transformaciju. Ranije sam jednu i drugu knjigu čitala u prijevodu Ise Velikanovića u izdanju Zore, Zagreb (edicija sabranih djela pamtljivih knjiga s crvenim debelim koricama koje se, unatoč silnim godinama koje su prošle, ne uspijevaju riješiti specifičnog mirisa). Jako je zanimljivo da su obje prevoditeljice – Ivana Peruško koja je prevela *Idiota* i Tanja Radmilo koja je prevela *Zločin i kaznu* – primijetile da je jezik Dostojevskoga zapravo puno jednostavniji nego što bi se moglo zaključiti iz ranijih prijevoda. Njegovi romani imaju vrlo malo participia i drugih kompliciranih gramatičkih kon-

strukcija – što je zapravo i logično, jer su se ti romani objavlivali u nastavcima i bili su popularni i široko čitani – a to ne bi mogli biti da su bili jezično previše zahtjevni.

I zadnji klasik koji sam uređila još nije izašao iz tiska – to je *Dnevnik spisateljice* Virginije Woolf u prijevodu Anđe Bukvić Pažin. Kod ove knjige postavilo se pitanje *izbora*. Zašto objaviti baš tu knjigu koju je uređio autoričin suprug Leonard Woolf, kad je spisateljica iza sebe ukupno ostavila pet knjiga dnevnika i nikako ne možemo znati koje bi dijelove ona sama odabrala? Toga pitanja prevoditeljica i ja bile smo otpočeta svjesne – jer obje smo doktorirale na ženskim dnevnicima i pisale o potrebi da se ženski glasovi oslobode muških naknadnih filtera. Međutim, ova knjiga važna je kao uvod u dijaristiku Virginije Woolf i dolazi nam kasno na hrvatskom, s obzirom na to da je prvi put objavljena 1953. godine, kao i na to da je većina njezinih važnih knjiga već odavno objavljena. Uz niz svakodnevnih preokupacija i razmišljanja ove engleske spisateljice, ovaj izbor baca osobito svjetlo na njezin spisateljski rad i razmišljanja o književnosti. Zato je to važna knjiga za sve koje zanimaju pisanje, književna kritika, promišljanje slobodnih književnih i uopće umjetničkih formi, kao i cijeli proces – od začetka ideje do objavljene knjige.

U objavi svih ovih naslova bilo je važno razmišljati o tome kako ih predstaviti novim čitateljima – koliko im je fusnota potrebno, koliko parateksta i objašnjenja. U slučaju Dostojevskog postavilo se i pitanje transkripcije i transliteracije – većina rusista zbog jezične preciznosti zalagala se za transliteraciju, no urednička odluka ipak je pala na transkripciju – najviše zbog toga što je ona kod nas više uvriježena pa se može pretpostaviti da će je većina ljudi lakše čitati. No, u svaku knjigu uvrštena je tablica s transkripcijom i transliteracijom glavnih imena u romanu, kako bi se čitateljima približila ideja da se ruski jezik može na hrvatskom zapisivati u dvjema varijantama. U dnevniku Virginije Woolf bilo je pitanje koje podatke objašnjavati u fusnotama – i na kraju ih je vrlo malo uvršteno u knjigu, a neka rješenja interpolirana su u uglatim zgradama unutar teksta. Jer to nisu kritička izdanja niti izdanja za lektiru – pa je ovo samo mala pomoć čitateljima da mogu dalje u nekim drugim izvorima tražiti ono što ih zanima.

Ali zašto zapravo nanovo prevoditi klasike? A da razlog nije samo činjenica da su ove knjige po knjižnicama već raspadnute a nema ih ni u antikvarijatima, osobito ako su u lektiri?

Klasici ne gube na svojoj suvremenosti – upravo ih *suvremenost* čini klasicima. Ali usporedbom starih i novih prijevoda postaje jasno da se književnost uvijek prevodi s obzirom na sadašnje stanje svijeta i jezika, ali i trenutnog književnog pejzaža. Primjerice, suvremena sintaksa bitno je različita od one koja je bila uvriježena prije četrdeset ili više

godina. A dobar primjer promjene u književnom pejzažu je prijevod najpoznatijeg romana Roberta Musila *Der Mann ohne Eigenschaften* iz 1930. godine. Na hrvatski ga je 1967. prvi put preveo Zlatko Gorjan pod naslovom *Čovjek bez svojstava*, a drugi put Andy Jelčić pod naslovom *Čovjek bez osobina* (2008–2019). Drugi prevoditelj bio je u velikoj prednosti jer se u međuvremenu, osamdesetih godina, pojavila rukopisna ostavština koju je čuvao piščev posinak i na temelju tih novih dokumenata objavljena su nova Musilova sabrana djela s novom verzijom romana. To je, naravno, bacilo potpuno novo svjetlo na ovaj važni klasik.

Novi prijevodi klasika omogućuju nam i ispravljanje starih grešaka. Prevoditelji ranije nisu imali pristup tolikim informacijama na Googleu i po raznim knjižnicama, niti su tako lako i brzo mogli kontaktirati književne kritičare, institute ili fakultete na kojima se ljudi toliko dugo bave određenim klasicima da mogu odgovoriti na sva njihova pitanja. Danas su prevoditeljima dostupne i audio knjige

koje im omogućuju opetovano preslušavanje teksta koji prevode i hvatanje njegovih mnogobrojnih nijansi. Svakodnevno se pojavljuje i nova sekundarna literatura koja baca novo svjetlo na klasike.

Iz svih ovih razloga šteta je reizdavati klasike u starim prijevodima. Kad se već troše financijska sredstva i kad se troši vrijeme na izradu knjige, veći broj izdavača trebao bi razmišljati i o novim prijevodima koji će klasike istovremeno zaodjenuti u novo ruho, sačuvati njihov originalni duh i gušt te im ponovno oživjeti recepciju. Zato je hvalevrijedno da je ovih dana u tisak otišlo novo izdanje *Buddenbrookova* Thomasa Manna iz prevoditeljskog pera Andyja Jelčića. Izdat će ih Matica Hrvatska, a pojavljuju se sedamdeset godina nakon prvog prijevoda Ive Adum. To je za našu malu kulturnu zajednicu velika stvar i jako se veselim toj knjizi. Jer svaka generacija zaslužuje svoje, pristupačne, a opet uvijek mrvicu preteške knjige, klasike koji će ih pročitati.